

De therapeut verbeeld

Arnout ter Haar heeft een eigen praktijk voor psychotherapie en coaching in Amsterdam.

De bezuinigingsmaatregelen die minister Schippers van VWS wil nemen om de uitgavengroei in de zorg te beteugelen, komen hard aan in de geestelijke gezondheidszorg. De uitgaven voor de ggz zouden de afgelopen acht jaar meer dan verdubbeld zijn. Aan die forse groei moet een einde komen, vindt de minister, en de ggz zal in het geheel zo'n vierhonderd miljoen euro moeten inleveren. Meer dan de helft hiervan zal teruggehaald worden door tariefkortingen. Het aantal verzekerde zittingen van de eerstelijns psycholoog gaat terug van acht naar vijf per jaar, de eigen bijdrage voor de eerstelijns zorg gaat omhoog, en in de tweede lijn wordt de eigen bijdrage weer opnieuw ingevoerd. Daarnaast worden alle ggz-aanbieders gebudgetteerd, en verdwijnt de aanpassingsstoornis uit het pakket.¹

Je gaat je afvragen of deze minister – en vele van haar voorgangers – een adequaat beeld heeft wat er in de ggz gebeurt. Op de vraag of Nederlanders te makkelijk naar de psycholoog gaan, antwoordde Schippers: 'We moeten afwegen of het echt nodig is om hulp te zoeken voor dingen die bij het leven horen en die je in het eigen sociale verband kunt oplossen. (...) We moeten veel meer onderscheid maken tussen

zieken, die we in de gezondheidszorg behandelen, en niet-zieken.' Kennelijk is het beeld ontstaan dat psychotherapeuten, psychiaters en eerstelijns psychologen te veel mensen in behandeling hebben die heel goed zonder die hulp zouden kunnen. Een goed gesprek met vrienden of familie moet de klus ook kunnen klaren, is de gedachte – als je tenminste vrienden en familie hebt. Welk beeld heeft de minister eigenlijk van een psychotherapeut, en van zijn patiënten? En welk beeld hebben anderen die niet werkzaam zijn in de ggz en zelf nooit als patiënt psychische hulp gezocht hebben hiervan? Geeft de wijze waarop therapeuten op tv of in speelfilms verbeeld worden mogelijk een antwoord op deze vraag?

Knettergek

Psychotherapeuten en psychiaters op tv of in de film komen vaak karikuraal over, en geven de kijker zelden een accuraat beeld van de dagelijkse beroepspraktijk. Vaak zijn het gefrustreerde mensen met een veelheid aan eigen complexen of zelfs duistere kanten, met louter psychopaten of multipele persoonlijkheden als patiënten. Kennelijk is het voor scriptschrijvers een aantrekkelijke rol om neer te zetten, omdat de psychothera-

¹ <http://medischcontact.artsennet.nl/Tijdschriftartikel/Ggz-de-klos-bij-bezuinigingen.htm>

peut of psychiater enerzijds kan verwoorden wat er mis is met de protagonisten, en anderzijds ook maar een mens van vlees en bloed blijkt te zijn. Elementen van het mysterie omtrent psychische aandoeningen en het uitvoeren van een psychotherapeutische behandeling komen, gemixt met status, macht en gekte gemakkelijk bijeen in de rol die de behandelaar in de film toebedeeld krijgt.

Wat levert het de kijker op? Aan de hand van een willekeurige greep – namelijk films die ik zelf ooit zag – blijken de filmtherapeuten uiteen te lopen van knettergek tot degelijk saai of abtinent en onkundig. Er zitten er overigens maar twee bij waar groepstherapie aan de orde komt. Laten we beginnen met de serieuze pogingen:

Bruce Willis speelt in *The sixth sense* (1999) zeer overtuigend de betrokken, doch wat vermoeid ogende, sociaal geïsoleerde kinderpsychiater Malcolm Crowe die thuis door een man in zijn buik geschoten wordt, nadat hij Crowe ervan beschuldigd heeft hem niet te hebben geholpen. Crowe herkent hem als een ex-patiënt, die hij ooit als kind in behandeling kreeg vanwege ernstige en angstige hallucinaties. Later krijgt Crowe een nieuw patiëntje, de negenjarige Cole, die vergelijkbare symptomen heeft als de schutter: nadat Crowe het vertrouwen van Cole gewonnen heeft, vertrouwt deze hem toe: *'I see dead people.'* Hoewel Crowe aanvankelijk denkt dat Cole ook aan hallucinaties lijdt, raakt hij er later van overtuigd dat Cole een extra zintuig heeft en kan communiceren met de doden. Hij raadt Cole aan zich niet voor de geesten te verstoppen, maar met ze in gesprek te gaan om uit te vinden waarom ze

hem bezoeken. Het plot van deze film is zeer sterk, de spanning wordt mooi gedoseerd, en de kinderpsychiater die Willis neerzet is levensecht.

In een eerdere film uit 1994, *The Color of Night* (1994) speelt dezelfde Willis de psychoanalyticus Bill Capa. In de openings-scène pleegt een van zijn patiënten suïcide door uit het raam van zijn spreekkamer te springen en vele verdiepingen lager op de straat te pletter te vallen. De aanblik van zijn dode patiënte in een groene jurk in een plas bloed induceert een acute conversie bij Capa: hij wordt kleurenblind. Om tot rust te komen gaat hij bij een bevriende collega in Los Angeles logeren. Deze wordt vermoord, en de politie vermoedt dat een van zijn patiënten uit de maandag psychotherapiegroep de dader is. Capa neemt de therapiegroep over, en probeert de dader van de moord op zijn vriend te achterhalen. Aan de therapeutische regels heeft de scenarioschrijver van deze film weinig aandacht besteed: een therapie-indicatie lijkt niet gesteld te zijn bij deze groep patiënten, die bestaat uit een man met een obsessief-compulsieve stoornis, een kleptomane nymfomane die haar vader neergestoken heeft en wier echtgenoot onder verdachte omstandigheden overleed, een asociale ex-agent wiens vrouw en dochter vermoord werden maar waarvan de dader nooit gevonden werd, een rijke nietsnut die sadomasochistische kunstwerken maakt en een verlegen jongen die met ernstige genderproblemen worstelt. Allemaal potentiële moordenaars natuurlijk. Analyticus Capa doet onaangekondigde huisbezoeken bij al zijn patiënten, en niemand die daar verbaasd

over lijkt. Afgezien van een erbarmelijk slecht en gezocht plot is de kijk op groepspsychotherapie (een verzameling gevaarlijke gekken) en de kijk op de relatie tussen patiënt en therapeut volstrekt ongeloofwaardig. Zelfs de (in de Verenigde Staten veel ophef veroorzakende) onderwaterseks-scènes met een volledig blote Willis kunnen deze film niet meer redden. Je gaat na afloop bijna denken dat de suïcidale vrouw in de openingsscène door toedoen van haar grensoverschrijdende analyticus gedecomposeerd is. Geen film om je als psychotherapeut mee te identificeren.

Ook van psychiater Robert Elliot (Michael Caine) in de film *Dressed to kill* (1980) moeten we het als beroepsgroep niet hebben. Elliot is een narcistische man (op zijn bureau staat een fotolijst, voor zijn patiënten alleen van de achterkant zichtbaar; later in de film blijkt het een spiegel te zijn waar de dokter zichzelf tijdens zijn consulten steeds in bewondert). Zijn beeldschone patiënte Kate Miller (Angie Dickinson) wordt na een onstuimig slippertje met een man die ze in het museum opgepikt heeft, in de lift door een grote vrouw met zonnebril en regenjas op gruwelijke wijze vermoord. Er is één getuige, een hoertje, die samen met de zoon van Kate Miller de moordenaar weet te ontmaskeren. Driemaal raden wie de moordenaar blijkt te zijn...

Dunne scheidslijn

Dat het ook anders kan, bewijst de alom bejubelde HBO tv-serie *The Sopranos*, waarin Lorraine Bracco de psychiater

Jennifer Melfi speelt, die maffiabaas Tony Soprano als patiënt in behandeling krijgt vanwege zijn angsten en nachtmerries. Haar personage is goed doordacht en maakt een geloofwaardige ontwikkeling door, waarbij de grens tussen goed en kwaad subtiel vervaagt. De veelal gewelddadige en criminele activiteiten waar Soprano zijn therapeut deelgenoot van maakt tijdens zijn sessies bij haar, leiden tot stress en verwarring bij de intelligente en rustige Melfi. Zij probeert de stress eerst te dempen met alcohol, en gaat daarna zelf in therapie en probeert diverse soorten medicatie uit. Als ze zelf met traumatische ervaringen te kampen krijgt – ze wordt aangevallen en verkracht in het trappenhuis – en haar dader vanwege vormfouten vrijgelaten wordt, vertelt ze haar therapeut dat ze de dader zo kan laten ombrengen, daarbij impliciet refererend aan de mogelijkheid dat haar patiënt Soprano die klus zo voor haar zou kunnen klaren. Zo ontstaat er bij haar ook sympathie voor de gewelddadige aanpak van Soprano, en wordt de scheidslijn tussen haar morele oordeel en haar primaire wraakgevoelens bijna net zo dun als die van haar patiënt.

De Nederlandse serie *In Therapie* (gebaseerd op het Israëliësch origineel *Be Tipul* en de Amerikaanse *remake* daarvan *In Therapy*) werd goed ontvangen, en heeft mogelijk voor een grote groep de stap naar hulp vragen en in therapie gaan verlaagd, al kan ik me ook voorstellen dat het voor een andere groep juist een averechts effect gehad heeft. In de serie komt iedere aflevering een patiënt in zijn spreekkamer in

beeld, elke patiënt heeft zijn eigen dag, en op vrijdag zit psychotherapeut Paul (gespeeld door Jacob Derwig) bij zijn supervisor. Op verzoek van *De Volkskrant*² bekeek therapeut Joris Teeuwen aflevering 15 en 16 van de serie. Hij kwam met de volgende opmerkingen: 'De therapeut heeft een onduidelijke houding naar de cliënt toe. Er is weinig empathie en warmte, waardoor de cliënt grensverkendend gedrag vertoont, zoals provoceren, uitdagen, flirten. Pauls gezichtsuitdrukking is nagenoeg emotioneel. De therapeut vraagt niet naar innerlijke ervaringen: gevoel, gedrag, denkbeelden, lichamelijke ervaringen of fantasieën. Dat zou de serie een stuk spannender maken. Als de schrijvers dat wel zouden doen, worden clichés over psychotherapeuten vermeden. Echte trauma's worden niet aangestipt maar verzonnen door de therapeut. In plaats van gevoelens van cliënten samen te vatten, probeert de therapeut ze direct te duiden. Dit schept in therapie veel verwarring en wordt normaal vermeden. Het houdt het cliché van de alwetende en machtige therapeut in stand. Wat wil de therapeut? Pauls therapeutische doelen komen niet naar voren en het is onduidelijk welke beweging hij probeert te bewerkstelligen bij zijn cliënt. De sessies zijn doelloos en saai en dienen slechts ter ondersteuning van de sappige dialogen. De acteurs zijn voor mij als therapeut niet overtuigend. Mensen in therapie zijn vaak verward, emotioneel en kwetsbaar. Hier hebben ze vooral een grote mond en lijkt dat normaal. Dit is echt een soap.' Hier zou ik aan toe willen voegen: waar de serie het vooral

van lijkt te moeten hebben is dat het (innerlijke) leven van de therapeut net zo getoebeld is als dat van zijn patiënten, en dat therapie vooral strijd voeren met elkaar is.

Cabaretesk

Kennelijk is het niet eenvoudig om een bekwame en redelijk normale therapeut te verbeelden, of bestaat het vermoeden dat dit te weinig kijkcijfers oplevert. Hoe zit het dan met de films die echt bedoeld zijn om te lachen, en waar de psychotherapeut of psychiater nauwelijks serieus genomen kan worden?

Dr Frasier Craine (gespeeld door Kelsey Grammer) leren we kennen in de succesvolle tv-serie *Cheers*, waarbij hij steevast ruzie maakte met zijn vriendin, vakgenoot en ijskonijn Lillith. Later kreeg het personage van Frasier Craine als spin-off zijn eigen show onder de naam *Frasier*. Frasier Craine is radiopsychiater en woont samen met zijn vader en diens fysiotherapeute in Seattle. Hij is twee keer getrouwd geweest, en zijn huidige pogingen om een vrouw te versieren mislukken allemaal, meestal door zijn eigen onhandige toedoen. Frasier heeft een ambivalente relatie met zijn broer Niles, eveneens psychiater. Er is voortdurende rivaliteit – wat de een heeft wil de ander ook hebben – maar ze kunnen ook niet zonder elkaar. De dwangmatige Niles heeft last van smetvrees, en is gehuwd met een vrouw die nooit in beeld komt, maar omschreven wordt als graatmager en behept met vreemde dieetgewoontes. Iemand met een eetstoornis dus. De serie

² De Volkskrant, 25 augustus 2010: 'De vijf fouten van psychotherapeut Paul.'

was zeer succesvol, won maar liefst 37 *Emmy Awards*, en draaide van 1993 tot 2004.

Ook bedoeld om te lachen was de film *Analyze this!* (1999) waarin therapeut Ben Sobel (Billy Cristal) door zijn patiënt Paul Vitti (Robert de Niro) – wederom een grote maffiabaas – wordt gedwongen hem te behandelen voor zijn angsten. Vitti heeft last van paniekaanvallen in het openbaar, het lukt hem niet meer mensen te doden, en ook zijn potentie laat hem in de steek. Als psychiater Sobel een aanrijding krijgt met een van de auto's van Vitti, laat hij zijn kaartje achter, waarna Vitti een bezoek aan Sobel brengt en hem dwingt hem te behandelen. Er is haast geboden, binnen twee weken moet hij klachtenvrij zijn vanwege een belangrijke vergadering met andere maffiabazen. Weigeren is niet mogelijk bij deze *patient from hell*. Bovendien eist Vitti 24-uurs beschikbaarheid van zijn therapeut, en houdt hij geen enkele rekening met het feit dat Sobel gaat trouwen en een conflict met zijn ouders en zijn zoon heeft op te lossen. Hoe behandel je een patiënt die gewend is zijn problemen met een pistool op te lossen, die niet schroomt je huwelijksdag te verstoren en die maakt dat je in de problemen met de FBI komt? Goed gespeeld en zeer vermakelijk, en gelukkig zo ver verwijderd van onze dagelijkse praktijk dat je er ook zonder ergernissen naar kunt kijken.

Zeer grappig getypeerd was ook de rol van Derek de Lint als Dokter Rossi in de tv-serie *Gooische Vrouwen*. In een mix van verbazing en verbijstering luisterde Dokter

Rossi naar de monologen van zijn patiënten, die vaak zonder enige interventie van zijn kant opgelucht zijn spreekkamer verlieten. Vaak was zijn enige tekst dat het tijd was. Goed geacteerd, en zowel *over the top* als subtiel. Ook Loes Luca werkt op de lachspieren in de gelijknamige filmversie. Ze speelt daarin een groepspsychotherapeut in een Frans kasteeltje die het van rijke clientèle moet hebben, zichtbaar haar eigen problematiek heeft, en alles wat groepsleden inbrengen afkapt met de mededeling dat dát in deze groep niet belangrijk is. De vier Gooische Vrouwen maken 's nachts ieder voor zich achter de rug van de therapeut om flink contact met andere groepsleden maar wanneer ze de volgende dag van haar met de hele groep naakt moeten gaan zitten kleien op het grasveld, gaan ze er als de wiedeweerga vandoor en spoeden ze zich naar winkelparadijs Parijs.

Uiterst karikaturaal en toch geloofwaardig is de hilarische serie *Web Therapy*³ die op het internet te volgen is. De hoofdrol in deze uit korte episoden bestaande serie wordt gespeeld door Lisa Kudrow, voor veel mensen bekend van de tv-serie *Friends*, waarin ze de rol van de wereldvreemde Phoebe speelde. Hier is ze dokter Fiona Wallice, een therapeut met dubieuze reputatie en weinig geduld, die via skype internettherapie sessies aanbiedt van drie minuten, zodat de patiënt meteen ter zake moet komen (*to do some real work*) en ze niet eindeloos hoeft te luisteren naar gezeur over dromen en jeugdherinneringen '*that end up with nothing*'. In synchroonbeeld zien we zowel wat de dokter op haar beeld-

³ www.lstudio.com/web-therapy/

scherm van de patiënt ziet, als wat de patiënt van dokter Wallace ziet. Iedere patiënt wordt een paar episoden gevolgd, en de episoden duren een minuut of zeven per keer. Heerlijk tijdverdrijf als een van je eigen patiënten heeft afgebeeld en je even geen zin hebt om je achterstallige administratie af te handelen.

Dokter Wallace is zeer directief en gaat zacht gezegd onethisch met haar patiënten om. Ze manipuleert, legt hen dingen in de mond, en praat ze zonder blikken of blozen een stoornis aan. Zo dwingt ze haar patiënten om toestemming te geven voor het feit dat de sessies opgenomen worden, zodat zij haar manier van werken als een franchiseconcept te gelde kan maken. Als een patiënt tegensputtert omdat zij niet wil dat haar privacy wordt misbruikt als reclame voor de dokter zelf, antwoordt dokter Wallace overtuigend: *'O no, this is not for advertisement purposes, it is more like a sales tool.'* Zelfs als kijker word je even in verwarring gebracht en ben je geneigd genoeg te nemen met haar stellige uitleg. Wat de serie interessant maakt, is dat iedere patiënt wel iets heeft wat dokter Wallace kan gebruiken om haar eigen carrière en roem te doen toenemen. Een oude bekende die zich aanmeldt als patiënt verwijt ze in de eerste sessie meteen dat hij destijds achter haar aanzat. Als hij met voorbeelden onderbouwd teruggeeft dat zij degene was die hem probeerde te verleiden, kapt ze hem af met de woorden: *'It's funny how we remember things'*, duidelijk doelend op het feit dat hij de waarheid verdraait, en hem daarmee in verwarring

achterlatend. Als hij vertelt dat hij inmiddels een nieuwe vriendin heeft, geeft dokter Wallace hem te verstaan dat hij er heel wat ongelukkiger uitziet dan in de tijd dat zij met elkaar omgingen. Hij vindt dat ze gelijk heeft, en besluit er meteen wat aan te gaan doen. Hij vertrouwt dokter Wallace toe dat hij zijn vriendin deze week in een zeker restaurant een aanzoek zal doen. Het gezicht van dokter Wallace spreekt boekdelen. In de volgende sessie horen we dat dokter Wallace toevallig aanwezig was in dat restaurant en bij het paar aan tafel is gaan zitten, waarbij ze de vriendin zo weet te ontregelen dat het huwelijk niet doorgaat. Als hij in de volgende sessie toegeeft nog steeds verliefd te zijn op dokter Wallace, kapt ze hem af met de mededeling dat dit een klassiek geval van overdracht is. Desgevraagd kan ze hem niet uitleggen wat dat betekent, maar ze weet hem nog wel te zeggen dat het in ieder lesboek over therapie te vinden is (*An Old Flame, season 1, episode 1, 2 en 3*).

Een wat controlerende patiënt wil precies weten waar ze haar opleiding gehad heeft, en als het haar te moeilijk gemaakt wordt, zegt dokter Wallace hem botweg dat ze hem niet aardig vindt en dat ze beter kunnen stoppen. Hij blijkt een ervaren therapeut te zijn die voor zijn boek over therapie-methoden een evaluatie over haar drie minuten sessies gaat schrijven. Ze krijgt echter een herkansing, waarbij ze hem in een woord-associatie spel in een halve minuut een jeugdtrauma weet te ontfutselen, iets wat zijn eigen behandelaar in zeven jaar psychoanalyse niet gelukt is. Hij moet wel

toegeven dat de drie minuten sessies inderdaad zeer effectief zijn (*The Breakthrough, season 1, episode 7,8 en 9*).

De dialogen zijn overtuigend, scherp en geestig. Grote namen in de filmwereld spelen gastrollen als patiënt of collegae (Merel Streep, Courtney Cox,) maar wat de serie draagt is het uitstekende acteerwerk van Lisa Kudrow, die zelfs als ze niets zegt de kijker tot lachen brengt. Begin met de eerste aflevering van episode 1, en huiver en schater om de interventies van dokter Wallace!

Wat mij betreft wordt ons vak liever opzettelijk karikaturaal neergezet (*Gooische Vrouwen, Analyze this!* en *Web Therapy*)

zodat er hartelijk om gelachen kan worden, dan dat er gepoogd wordt een realistische weergave te brengen die uiteindelijk de plank mislaat (*In therapie, Dressed to kill, The Color of Night*). Des te meer bewondering krijg ik voor de makers van *The Sixth Sense* en van *The Soprano's* die overtuigend een vakkundig therapeut wisten neer te zetten, met hart voor het vak, sympathiek en met empathisch vermogen, weliswaar worstelend met eigen issues, maar dit alles binnen de grenzen van het normaal neurotische.

Misschien is minister Schippers ook een fan van *Web Therapy*, en heeft ze gedacht dat die drie minuten sessies van dokter Fiona Wallace vanuit een besparingsoogpunt zo gek nog niet zijn...